

MEKKÛK
(المكوك)

Eski bir hacim ölçüsü.

Arapça'da mekkûk ağız dar, gövdesi geniş bir çeşit su kabıdır. Kelime bu mânâda Hz. Peygamber'in abdest ve gusûl sırasında kullandığı suyun miktarını bildiren hadislerde geçmektedir (Wesinck, *el-Mu'cem*, "Mekkûk" md.). Bazı râvilere göre "müd" anlamında kullanılan (İbn Huzeyme, I, 61; İbn Hibbân, III, 476) bu mekkûkün hacmi 1,5 Haremeyn sâna denkti veya $\frac{1}{2}$ rıtl ile $\frac{2}{3}$ rıtl (8 ukıyye) arasında su alırdı (Hattâbî, I, 247; İbnü'l-Cevzî, II, 369). Süryânîce'si mekkûkâ olan kelime (Cos-taz, s. 182) Akkadca'da "sunak" kabı veya "zembil" mânasına gelen maḳḳîtu (maḳ-ḳû) ile de benzeşmektedir (v. Soden, II, 607). Mekkûk ayrıca özellikle Irak bölgesinde bal, yağ ve şarap gibi sıvı veya un, tuz, hububat türü kuru maddelerin ölçümünde kullanılan bir ölçüğün adıdır. Bazı Arap âlimleri $\frac{1}{10}$ Firavun kademi³ hacmindeki İbrânî ölçüğü "gomor" a da mekkûk ismini vermektedir (Ali Paşa Mübârek, s. 86).

Hz. Ömer döneminde Sevâd vergileri-ne esas olan kaffizle bölgede kullanılan ve "şâburkāni" adıyla bilinen mekkûk aynı şeydi (Kudâme b. Ca'fer, s. 367). Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik'in Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî tarafından kullanıma sokulduğu için "Hâlid mekkûkû" olarak bilinen ölçük (sâ') iki Hârûn (muhtemelen Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd) keylecesine denkti ve 16 rıtl buğday alırdı (Ebû Dâvûd, "Eymân ve'n-nüzûr", 15). Eğer bu 340 gramlık rıtl ise ölçtüğü ağırlık bakımından ($340 \times 16 =$) 5,44 kilogramlık bir mekkûk elde edilir. Hârûn mekkûkû ise Abbâsî Halifesi Me'mûn tarafından 204 (819-20) yılında kullanıma sokulan kaffizin onda birine denkti (Taberî, VIII, 576; İbnü'l-Esîr, VI, 358).

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) nisab miktarına ilişkin olarak aktardığı bilgilerden 1 mekkûk = $\frac{1}{8}$ kaffiz = 2,5 sâ' = 10 müd eşitliği elde edilir. Bu hacim $13\frac{1}{3}$ rıtl ağırlığında buğday ölçer. Bunun 306 veya 408 gramlık rıtl olması durumunda söz konusu ağırlık ($13\frac{1}{3} \times 306 =$) 4,08 kg. ya da ($13\frac{1}{3} \times 408 =$) 5,44 kg. eder. İbn Hazm da (ö. 456/1064) mekkûkün 10 peygamber müddüne denk geldiğini söyler (*el-Muḥallâ*, V, 242); eserinin bir başka yerindeki mâlûmattan ise bunun aynı zamanda 2,5 sâ' = 2,5 Bağdat

keylecesi = 5 Basra keylecesi hacminde olduğu sonucu çıkar (a.g.e., VI, 245).

Harbî'ye (ö. 285/899) göre Irak mekkûkû muaddel kaffizin sekizde birine eşittir. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin (ö. 370/980) verdiği bilgilerden $\frac{1}{8}$ kaffiz = 1,5 sâ' = 3 keylece = 6 müd hacmindeki mekkûkün 4 Herat menâsı yani 8 rıtl buğday ölçtüğü anlaşılmaktadır (*ez-Zâhir*, s. 210; krş. Sauvaire, *JRAS*, XII/1 [1880], s. 115). Halbuki Nevevî (ö. 676/1277) Ezherî'den naklen mekkûkün 5 keylece olduğunu kaydeder. Eğer bu rıtl 510 gramlık rıtl ise söz konusu mekkûkün çektiği buğday yine ($8 \times 510 =$) 4,08 kg. olarak bulunur. Coğrafiyacî Muhammed b. Ahmed el-Makdisî (ö. 390/1000 civarı) Irak mekkûkûnün $\frac{1}{6}$ Irak kaffizi = 2,5 keylece, Akûr (Mezopotamya) mekkûkûnün $\frac{1}{4}$ Irak kaffizi = 4 müd hacminde olduğunu, öncekinin 5 menâ = 10 rıtl (= $10 \times 408 = 4,08$ kg.), sonrakinin de 15 rıtl (= $15 \times 408 = 6,12$ kg.) buğday ölçtüğünü bildirir (*Aḥsenü't-tekkâsim*, s. 129, 145-146). Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî'ye göre (ö. 387/997) Bağdat ve Kûfe mekkûkû $\frac{1}{8}$ Bağdat kaffizine (= 3 keylece), Basra ve Vâsîr'inki $\frac{1}{4}$ Basra kaffizine eşitti. Bunlardan birincisi 1800 dirhem (= $1800 \times 3,1875 = 5,7375$ kg.), ikincisi 15 rıtl (= $15 \times 128\frac{4}{7} \times 2,975 = 1350 \times 4,25 = 5,7375$ kg.) ağırlığında buğday ölçerdi (*Mefâtiḥu'l-'ulûm*, s. 12; Hinz'e göre bu değerler sırasıyla 5,625 kg. ve 6 kg. şeklindedir; bk. *Islamische Masse*, s. 44). Hârizmî'nin eserinin başka bir yerinde verdiği bilgilerden $\frac{1}{4}$ kab = 1,25 aşîr hacmindeki Irak mekkûkûnün aldığı buğdayın 7,5 menâ = 15 rıtl = 180 ukıyye = 1350 miskal = 1928 $\frac{4}{7}$ dirhem geldiği anlaşılmaktadır (a.g.e., s. 44). Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî'nin (ö. 388/998) benzer açıklamalarına göre genellikle tahıl ticaretinde kullanılan mekkûk $\frac{1}{8}$ muaddel kaffiz (= 1,25 aşîr = 3 keylece = 12 rub' = 24 sümnn) hacminde olup 15 rıtl ağırlık ölçerdi (*el-Menâzilü's-seb'*, s. 303-304). İsmâil b. Hammâd el-Cevherî ise (ö. 400/1009'dan önce) şu eşitliği vermektedir: 1 mekkûk = 3 keylece = 5,625 menâ = 11,25 rıtl = 135 ukıyye = 225 istâr = 1012,5 miskal = 1446 $\frac{3}{7}$ dirhem = 8678 $\frac{4}{7}$ dânek = 17357 $\frac{1}{7}$ kırat = 34714 $\frac{2}{7}$ tassûc = 69428 $\frac{4}{7}$ habbe (*eş-Sıḥâh*, "mkk" md.). Eğer burada 510 gramlık rıtl ile 5,666 gramlık "sextula" (miskal) ve 4,25 gramlık drahmî (dirhem) kastediliyorsa yine 5,7375 kilogramlık mekkûk elde edilir. Hasan b. İbrâhim el-Cebertî'nin (ö. 1188/1774) verdiği bilgiler de Cevherî'ninkilerle uyum halindedir. Nusaybin metropoliti

Eliya'nın (ö. 1049) aktardığı mâlûmattan çıkan şu denklemler de öncekileri doğrular: 1 Irak mekkûkû = $\frac{1}{8}$ kaffiz = $\frac{1}{16}$ kâre = 3 keylece = 12 rub' = 48 sümnn; 1 Diyâr Rebbîa mekkûkû = 4 merzebe = 16 keyl = 64 mişkâ'. Her ikisi de 2400 dirhem şarap ölçer (Sauvaire, *JRAS*, XII/1 [1880], s. 115). Bunun metrik karşılığı 7,65 litre civarındadır (krş. Hinz, s. 44). Bağdat kâresi 240 rıtl (= $240 \times 128\frac{4}{7} \times 2,975 = 91,8$ kg.) buğday kaldırdığına göre söz konusu Irak mekkûkû için yine ($91,8 \div 16 =$) 5,7375 kilogramlık değere ulaşılır.

Endülüslü hekim Zehrâvî'nin (ö. 400/1010 [?]) aktardığı bilgilerden $\frac{1}{12}$ Kahire irdebbi = $\frac{1}{8}$ büyük kaffiz = $\frac{1}{2}$ veybe = 2 rub' = 3 sâ' = 3 keylece = 12 peygamber müddü hacmindeki mekkûkün 15 rıtl buğday ölçtüğü öğrenilmektedir. Bu ayrıca ağırlık bakımından 4 ve 4,5 rıtl gibi farklı karşılıklar da göstermektedir (*et-Taşrif*, II, 459, 460). 312 dirhemlik Cerevî rıtl esas alındığında ($15 \times 312 \times 3,1875 =$) 14,9175 kilogramlık bir değere ulaşılır. Mekkûkün $\frac{1}{2}$ veybe = 11-12 peygamber müddü hacminde olduğunu bildiren Fîrûzâbâdî de (ö. 817/1415) Zehrâvî'yi teyit etmektedir (*el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, "mkk" md.). Tabip Ebû'l-Müeyyer Muhammed el-Cezerî el-Anterî'ye (milâdî XII. yüzyıl) göre ise mekkûk üç rıtl (= 60 ukıyye = 600 dirhem) çekerdi (Casiri, I, 282). Ali Paşa Mübârek de biri $\frac{1}{8}$ kaffiz = $\frac{1}{4}$ veybe = $\frac{1}{2}$ farak = 1,5 sâ' = 3 kıst (veya keylece) = 4 kadeh = 6 müd = 4,125 litre hacminde olup 8 Bağdat rıtlı = 11,25 Arap rıtlına eşdeğer miktarda buğday ölçen, diğeri bunun iki katına denk gelen iki ayrı mekkûkten bahsetmektedir (*el-Mizân*, s. 80, 83, 85-87). Eduard Ritter von Zambaur Kahire müzesindeki, 377 dirhem keyllik saf su aldığı belirlenen 571 (1175-76) tarihli müdden hareketle 6 müdlük mekkûkün hacmini 6,87 litre olarak hesaplamaktadır (*IA*, VI, 66).

Haçları döneminde kullanılan mekkûk daha büyük hacimliydi. Meselâ İzzeddin İbnü'l-Esîr'e göre 574 (1178-79) yılında Musul mekkûkû $\frac{1}{12}$ Dimaşk gırârasına eşitken 622 (1225) yılına ait olanı 33,75 rıtl un alırdı (*el-Kâmil*, XI, 451; XII, 447). Hinz, aynı kaynağa atfen $\frac{1}{14}$ Dimaşk gırârasına (?) denk geldiğini bildirdiği Musul mekkûkûnün ölçtüğü buğdayın ağırlığını 14,6 kg., diğerininkini de 13,689 kg. (!) civarında hesaplamaktadır (*Islamische Masse*, s. 44). Eliyahou Ashtor'un önceki için bulunduğu karşılıksa 14,91 kilogramdır (*IEP* [İng.], VI, 119). Bu verilerin Zehrâvî'ninkilerle uyduğu görülmektedir. Kal-

kaşendî (ö. 821/1418) yarım (Hâşim ?) kafizine tekabül eden Bağdat mekkükünün 15 Bağdat rıtlı buğday çektiğini bildirir (*Şubhu'l-a'sâ*, IV, 422). Bu da (15 × 408 =) 6,12 kilograma denk gelir.

Irak dışındaki bölgelere gelince Makdisî Hicaz mekkükünün 3 sâ' = 12 müd hacminde olduğunu söyler (*Ahşenü't-tekâsim*, s. 98). Onun verdiği bilgilerden İnan mekküklerinden Cündişâpûr ve Errecân'ınki yarım kafize muadil olup önceki 3,5 menâ, sonraki 5 büyük menâ buğday ölçerdi (a.g.e., s. 417, 452). Hinz'in hesabına göre önceki 2,839 kg., sonraki 4,056 kg. civarındadır (*Islamische Masse*, s. 44).

Suriye'de de hububat ölçümünde mekkük kullanılırdı. Makdisî, Remle mekkükünün diğer ölçüler cinsinden karşılığını $\frac{1}{8}$ kafiz = $\frac{1}{2}$ veybe = 3 keylece = 4,5 sâ' olarak vermektedir. Sadece resmî ölçümlerde kullanılan (*Ahşenü't-tekâsim*, s. 181) bu ölçüğün hacmi Hinz'e göre 19 litre civarındadır (*Islamische Masse*, s. 45). Bûzcânî de Makdisî'nin bu kaydını doğrular (*el-Menâzilü's-seb'*, s. 306).

Mekkükün hacmi genel temayüllere uygun olarak zaman içinde giderek büyümüştür. Muhtesib Celâleddin eş-Şeyzerî'nin (ö. 589/1093 [?]) aktardığı mâlûmattan şu eşitlik elde edilir: 1 Halep ve Maarre mekkükü = $\frac{1}{3}$ Dimaşk girârası = 4 merzebân = 16 Halep keyli = 19 Şeyzer rıtlı ağırlığında buğday alırdı. Hinz onun metrik karşılığını yaklaşık 61 kg. olarak hesaplamaktadır (*Islamische Masse*, s. 44). İbnü'l-Adîm (ö. 660/1262) 511 (1117) yılına ait Halep mekkükünün hacim bakımından kendi devrindekini yarısına bile ulaşmadığını söylemektedir. Böylece önceki yaklaşık 40 kg. buğdaya denk düşer (*Eİ²* [İng.], VI, 118). İbn Fazlullah el-Ömerî (ö. 749/1349) ortalama olarak 2,5 Halep, Hama ve Humus mekkükü 1 Dimaşk girârasına tekabül ettiğini bildirir. Bu da Hinz'e göre yaklaşık 81,75 kg. (*Islamische Masse*, s. 45), Eliyahu Ashtor'a göre 83,5 kg. (*Eİ²* [İng.], VI, 119) buğdaya denktir. Kalkaşendî, Halep mekkükünün 7 Mısır veybesine veya 0,4 Dimaşk girârasına, 2,25 Hama mekkükününse 1 Dimaşk girârasına denk olduğunu söylemektedir (*Şubhu'l-a'sâ*, IV, 118, 216, 237). Hinz, öncekinin yaklaşık 105 litrelik bir hacme sahip olup 81,2 kg. buğday ölçtüğünü hesaplamaktadır (*Islamische Masse*, s. 45). Ashtor'un ikincisi için bulduğu değer 92,77 kilogramdır (*Eİ²* [İng.], VI, 119).

Daha sonraki yüzyıllarda Suriye'de tahlil ölçümünde mekkük adı altında çok daha büyük hacimli ölççekler kullanılmıştır. Bu ölççek İtalyanca ticaret rehberlerinde "mecucco" şeklinde geçer. Meselâ Venedik kaynaklarına dayanan Ashtor'a göre Trablus mekkükü 7 Venedik "staio"suna denk olup 493,5 kg. buğday alırdı. Bu aynı zamanda bir Dimaşk girârasına veya Sicilya büyük "salma"sına eşitti. Lazkiye mekkükü ise Dimaşk girârasının dörtte üçü kadar olup yaklaşık 150 kg. buğday kaldırırdı. Halbuki 1470'lere ait bir mahkeme sicilinde 8,5 ve 12 Venedik staiosuna denk mekküklerden söz edilmektedir ki buna göre ikisi 564 kg. ve 846 kg. buğday çeker. Aynı mahkemenin bir başka sicilinden Hama mekkükünün ölçtüğü buğdayın 67 Halep rıtlına (= 145,39 kg.) eşit olduğu anlaşılmaktadır (*BSOAS*, XLV/3 [1982], s. 481).

925 (1519) tarihli Kânunnâme-i Vilâyet-i Tarablus'a göre Trablus'ta tahıl için üç farklı mekkük kullanılırdı. Bunlardan en yaygını 10 İstanbul kilesine (370 litre) denk gelen Trablus mekkükü olup 256,589 kg. buğday alırdı. Aynı vilâyetin farklı şehir ve köylerinde kullanılan diğer ikisi de öncekinin 1,5 ve 2 katı (yani 555 ve 740 litrelik) hacme sahipti (Akgündüz, III, 499). 979 (1571-72) tarihli Kânunnâme-i İskele-i Tarablus ise 15 İstanbul kilesine eşit olanın dışındaki diğer iki mekkûke atıfta bulunmaktadır (Barkan, s. 215; ayrıca bk. İRDEB; KAFİZ; KİLE).

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "mkk" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "mkk" md.; Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, "mkk" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "Mekkük" md.; v. Soden, *AHW*, II, 607; L. Costaz, *Dictionnaire syriaque-français*, Beyrouth, ts. (Imprimerie catholique), s. 182; Müslim, "Hâ-yız", 50; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 44, "Eymân ve'n-nüzûr", 15; Tirmizî, "Cennet", 76; Nesâî, "Tahâret", 58, 143, "Miyâh", 13; Ebû Ubeyd Kâsim b. Sellâm, *Kitâbü'l-Emvâl* (nşr. Muhammed Amâre), Beyrut-Kahire 1409/1989, s. 624-625; Harbî, *Ğaribü'l-hadîş* (nşr. Süleyman b. İbrâhîm b. Muhammed el-Âyid), Cidde 1405/1985, V, 488, 489; Taberî, *Tarih* (Ebû'l-Fazl), VIII, 576; İbn Huzeyme, *eş-Şahîh* (nşr. M. Mustafa el-Azamî), Beyrut 1395/1975, I, 61; Kudâme b. Ca'fer, *el-Harâc* (Zebîdî), s. 367; İbn Hibbân, *Şahîhu İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût), Beyrut 1987, III, 476-477; Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *ez-Zâhir fi ğaribi elfâzi's-Şâfi'i* (nşr. Abdülmün'im Tavî' Beşennâtî), Beyrut 1419/1998, s. 210; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ülûm*, Kahire 1342, s. 12, 44; Ebû'l-Vefâ el-Bûzcânî, *el-Menâzilü's-seb'* (nşr. Ahmed Selîm Saîdân, *Tarihü 'ilmi'l-hisâbi'l-'Arabî* içinde), Amman 1971, s. 303-306; Hattâbî, *Ğaribü'l-hadîş* (nşr. Abdülkerîm İbrâhîm el-Azbâvî), Dimaşk 1402/1982, I, 247-248; Makdisî, *Ahşenü't-tekâ-*

sîm, s. 98, 129, 145-146, 181, 417, 452; Zehrâvî, *et-Taşrif li-men 'aceze 'ani't-te'lif* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1406/1986, II, 459, 460; İbn Hazm, *el-Muĥallâ*, V, 242; VI, 245; Celâleddin eş-Şeyzerî, *Nihâyetü'r-rütbe fi talebi'l-hisbe* (nşr. Seyyid el-Bâz el-Arînî), Kahire 1365/1946, s. 17; İbnü'l-Cevzî, *Ğaribü'l-hadîş* (nşr. Abdülmün'im Emîn Kal'acî), Beyrut 1985, II, 369; Mutarizî, *el-Muĥrib fi tertibi'l-mu'rib* (nşr. Mahmûd Fâhûrî - Abdülhamîd Muhtâr), Halep 1399/1979, II, 261; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VI, 358; XI, 451; XII, 447; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb*, II, 182; Nevevî, *Şerhu Müslim*, XVIII, 20; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik* (Krawulsky), s. 82; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 118, 216, 237, 422; Hasan b. İbrâhîm el-Cebertî, *el-Ğkdu'l-yemîn fî mâ yete'allâk bi'l-mevâzin*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3169, vr. 29ⁿ; M. Casiri, *Bibliotheca Arabico-Hispana-Escorialensis*, Madrid 1760, I, 282; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-ağyise ve'l-mekâyil ve'l-euzân*, Kahire 1309, s. 80, 82-88; Barkan, *Kanunlar*, s. 215; W. Hinz, *Islamische Masse und Gewichte*, Leiden 1955, s. 44-45; M. Ziyâeddin er-Reyyis, *el-Harâc ve'n-nüzûmü'l-mâliyye*, Kahire 1977, s. 308-309, 320-321; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1991, III, 499; M. H. Sauvaire, "A Treatise on Weights and Measures, by Eliyâ, Archbishop of Nisibin. By H. Sauvaire (Supplement to Vol. IX. pp. 291-313)", *JRAS*, XII/1 (1880), s. 115; a.mlf., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, VIII (1886), s. 156-163, 297; E. Ashtor, "Levantine Weights and Standard Parcels: A Contribution to the Metrology of the Later Middle Ages", *BSOAS*, XLV/3 (1982), s. 480-481; a.mlf., "Makâyil", *Eİ²* (İng.), VI, 118, 119; E. v. Zambaur, "Kafiz", *İA*, VI, 66; Dihhudâ, *Lugatnâme* (Muñn), XIII, 18908.

CENGİZ KALLEK

MEKNES

(bk. MİKNÂS).

MEKR

(المكر)

Hile yapmak, aldatmak;
hile yapma cezalandırmak anlamında
Kur'an terimi.

Sözlükte "aldatmak, hile yapmak suretiyle birinin amacına ulaşmasını engellemek" anlamında masdar ve "hile, aldatma" mânâsında isim olarak kullanılır. Allah'a nisbet edildiğinde "kötüleri hilelerinden dolayı cezalandırmak, tuzak ve düzenlerini etkisiz hale getirmek" mânâsına gelir (Râĝıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "mkr" md.; *Kâmus Tercümesi*, II, 687). Mkr kavramı yedi âyette isim ve fil sigalarıyla Allah'a nisbet edilmiştir (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "mkr" md.). Bazı âyetlerde de inkârcıların peygamberlere ve